

VASELE ANTROPOMORFE ÎN CULTURILE NEOLITICE ȘI ENEOLITICE DE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

Principalul motiv care ne-a determinat să alegem această temă a fost faptul că în cele mai multe dintre lucrările scrise până acum vasele antropomorfe au fost analizate din aceeași perspectivă ca și statuetele antropomorfe. Într-adevăr, există o strânsă legătură între aceste vase și statuetele antropomorfe în ceea ce privește aspectul, semnificația magică și destinația lor cultică, nu poate fi însă ignorată principala deosebire ce ține de utilitatea vaselor, de capacitatea de stocare a acestora în calitate de recipiente. Vasele antropomorfe reprezintă de fapt rezultatul unui compromis între vasul recipient ca atare și modelarea sculpturală a formei totale sau parțiale a corpului uman (Dumitrescu, 1974, p.173). Toată creația sculpturală antropomorfă a neoliticului se înscrie pe linia stilizării și în special a realului, unele dintre vasele antropomorfe impresionând prin îndemânarea cu care au fost modelate formele corpului și câteodată chiar prin exactitatea proporțiilor.

Originea vaselor antropomorfe se plasează în Orientul Apropiat, în cadrul culturii Hassuna fiind descoperit cel mai vechi vas antropomorf cunoscut, un vas cu gât cilindric, cu o față umană figurată sub buză (Müller-Karpe, apud Andreescu, 2002, p.80).

În sud-estul Europei vasele antropomorfe apar datorită influențelor culturale exercitate de comunitățile din Asia Mică. Ne putem imagina cum tot mai multe triburi au pornit din Anatolia în căutare de noi terenuri înaintând prin Peninsula Balcanică și ajungând în cele din urmă la nord de Dunăre pe actualul teritoriu al României. Plecați dintr-o zonă în care primele comunități agricole apăruseră de multă vreme, noii veniți au adus cu ei pe lângă cultul fecundității și al fertilității și primele reprezentări antropomorfe (Dumitrescu, 1968, p. 52). Cu toate că au suferit unele modificări în privința redării plastice, de obicei stilizată și în special a ornamentului, majoritatea vaselor antropomorfe de pe teritoriul României au prototipuri în ținuturile sudice, unele dintre cele mai vechi vase antropomorfe de la sud de Dunăre întâlnindu-se la nivelul culturilor Karanovo II-III (Comșa, 1981).

Cele mai vechi vase antropomorfe descoperite până acum la nord de Dunăre sunt cele ce aparțin culturii Starčevo-Criș. Astfel, la Cârcea-„La Hanuri” printre resturile locuinței 1, nivelul III final, s-au descoperit două fragmente aparținând unui vas antropomorf datând din faza Starčevo II. Fragmentele fiind mici nu se poate preciza forma exactă a piesei (Nica, 1977, p. 28, fig.12/3).

Tot în arealul culturii Starčevo-Criș, în așezarea de pe Ostrovu Golu a fost găsit un fragment de vas antropomorf reprezentând un picior încălțat cu o cizmuliță (Comșa, 1995, p.25), fig.1.

Dintr-o altă cultură a neoliticului târziu, și anume cultura Dudești, amintim descoperirea de la Cârcea-„Viaduct”, un vas de 26 cm înălțime, modelat din lut de culoare maronie gălbuie, spre bej, frumos lustruit și ornamentat cu deosebit simț artistic. El reprezintă o femeie tânără cu brațele îndoite lejer, sub pântecul puternic reliefat, într-o poziție dând impresia sarcinii (Nica, *AO*, p.40), fig. 2.

La Fundeni, în aria aceleiași culturi, s-a descoperit o parte din trunchiul și picioarele unui vas antropomorf. Fragmentul prezintă nelipsitul triunghi sexual incizat care ne indică legătura acestor vase cu cultul fecundității (Dumitrescu, 1974, p.178).

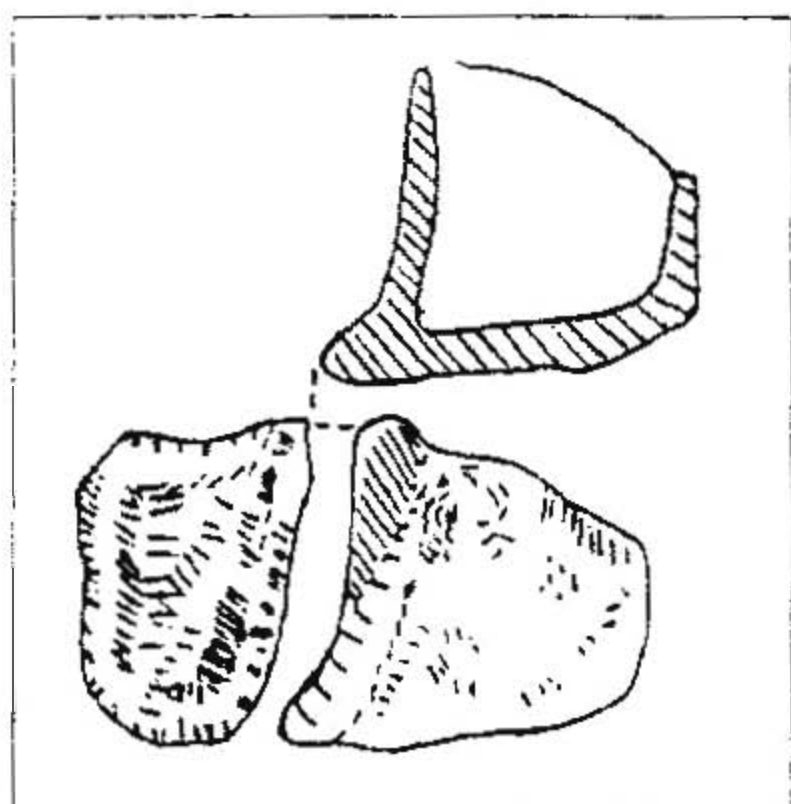

Fig.1. Fragment de vas antropomorf.
Cultura Ostrovu Golu. Cultura Starčevo-Criș
(după E. Comșa, 1995)

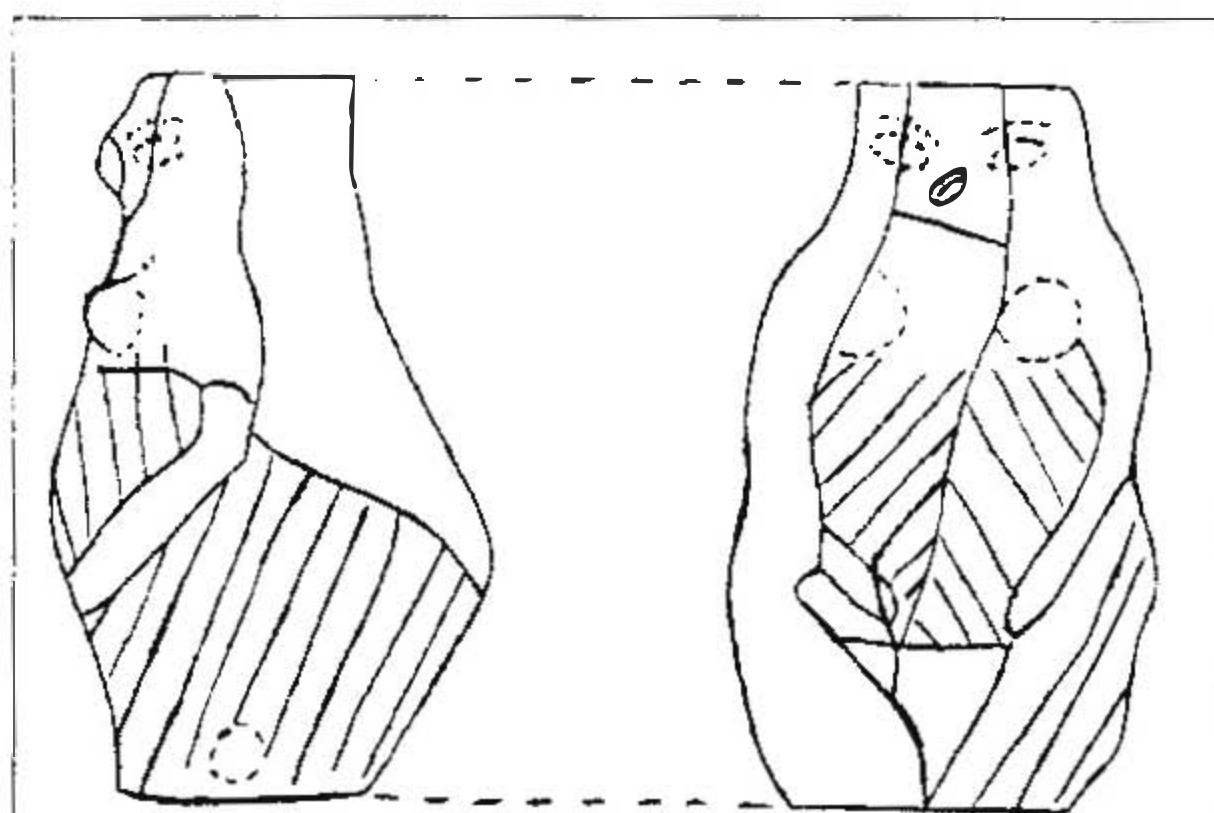

Fig.2. Vas antropomorf descoperit la Cârcea.
Dudești (după M. Nica, 1940, fig. 7/1 a.b)

Contemporane cu vasele antropomorfe din cultura Dudești sunt și cele aparținând culturii Vinča.

Cele mai interesante dintre descoperirile din arealul acestei culturi sunt capacele prosopomorfe găsite atât la Turdaș cât și în alte așezări.

Având forma unei calote înalte, relativ semisferice, ele prezintă pe față indicarea plastică a nasului și a ochilor. La partea superioară a calotei, de ambele laturi, meșteșugarii au modelat câte un corn sugerând astfel că personajele ar purta măști. Orientativ amintim aici capacul prosopomorf de la Zorlențu Mare-„Icreliște” (Lazarovici, 1979, pl. XXXIII B12/23), fig. 3.

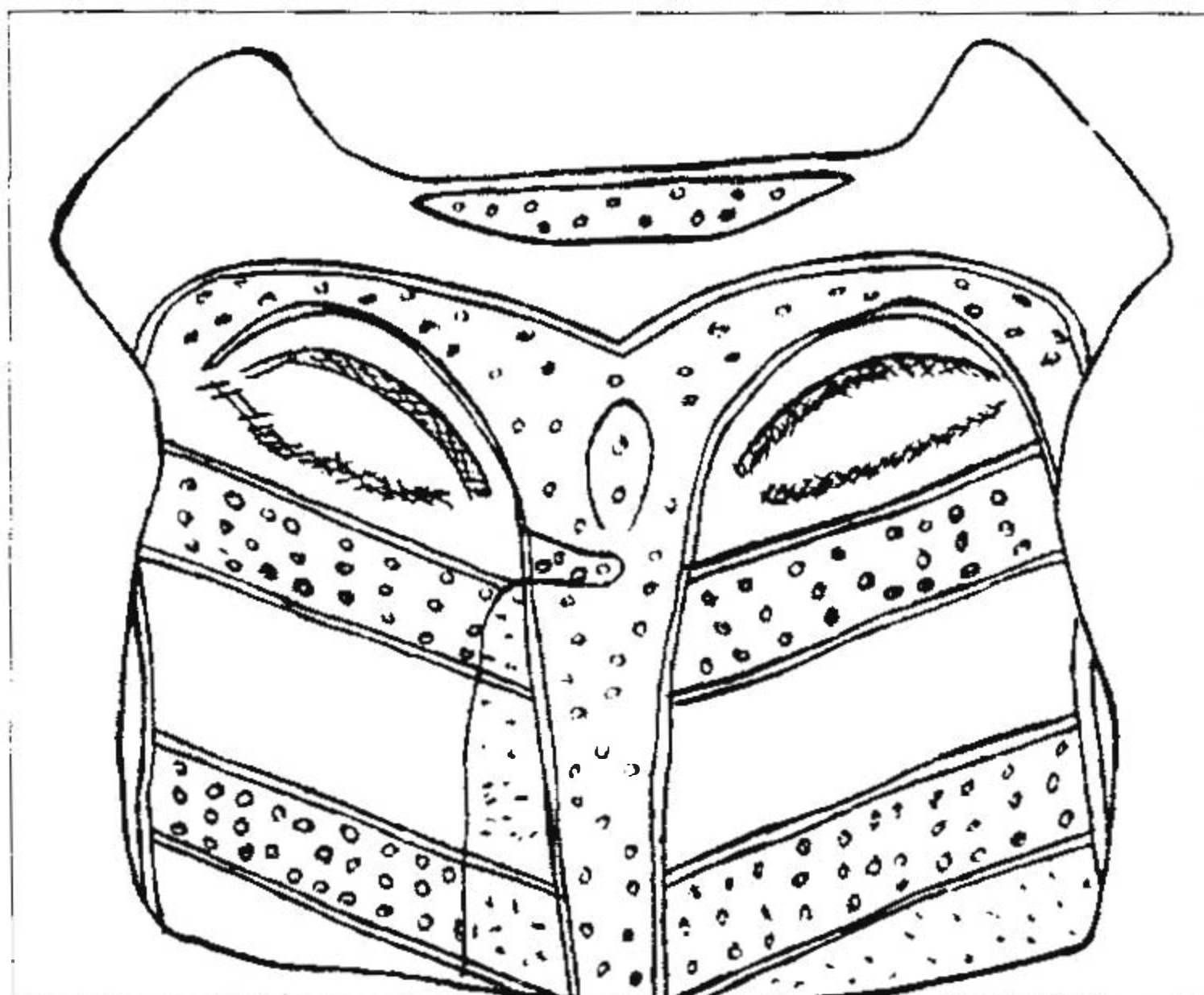

Fig.3. Capac prosopomorf descoperit la Zorlențu Mare. Cultura Vinča (după Lazarovici, 1979, fig. 39)

Capacele de la Turdaș nu constituie realizări excepționale cum sunt cele de la Vinča, dar vădesc practici religioase similare cu cele din Anatolia (Dumitrescu, 1968, p. 58).

În cadrul culturii Vinča s-au descoperit și vase întregi: noi vom aminti vasul descoperit la Limba-„Șesu Orzii”, în cadrul complexului L1/1996. Acest complex a fost un

spațiu cu destinație cultică, iar vasul a fost folosit se pare pentru depozitarea rituală a semințelor (Daisa, 2000, p. 28), fig. 4.

Dintre creațiile culturii Vădastra se cere descrisă o piesă care nu a putut fi un recipient destinat folosirii zilnice și stă probabil în legătură cu practicile de cult.

Această piesă dreptunghiulară și relativ turtită se termină cu un gât ce susținea, probabil, un cap omenesc. Gura recipientului nu se vede, aflându-se la spate. Fața anterioară este decorată cu meandre desenate cu o dungă îngustă lăsată în relief, zimțată pe margine ca un zig-zag (Dumitrescu, 1974, pp.194-195), fig. 5.

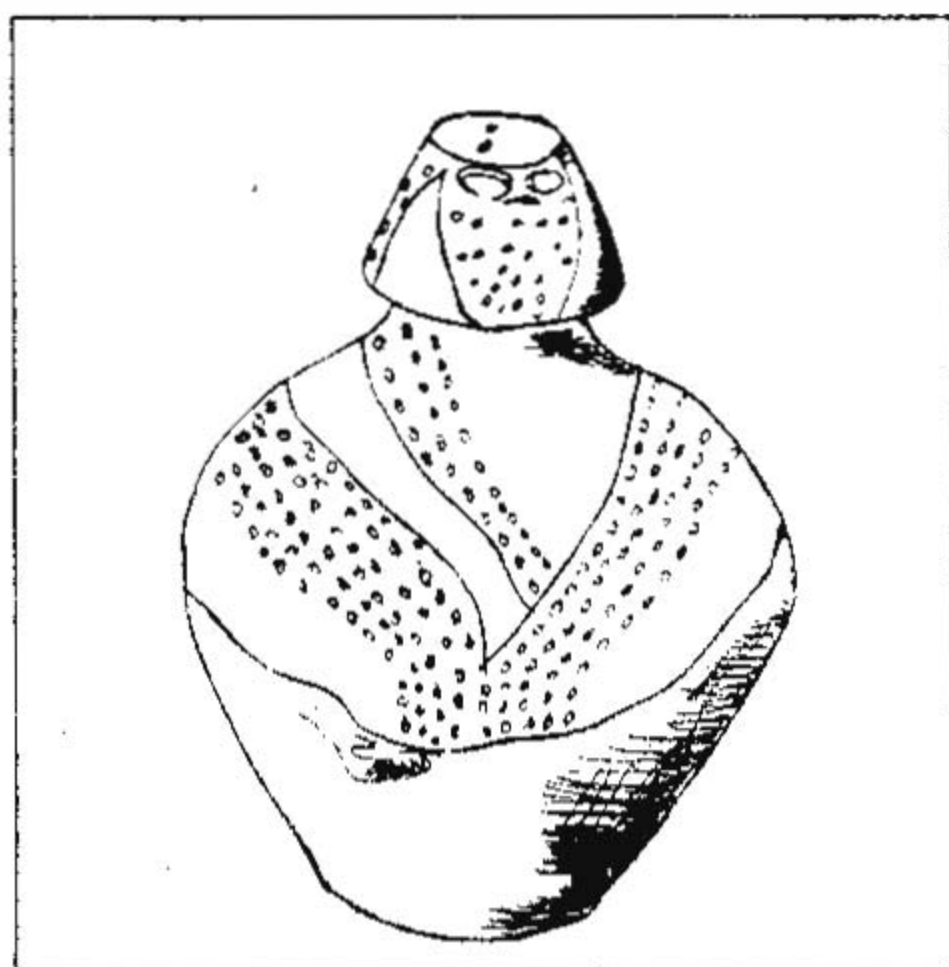

Fig. 4. Vas antropomorf descoperit la Limba. Cultura Vinča (după Daisa, 2000, fig. 3)

Fig. 5. Vas antropomorf aparținând culturii Vădastra (după E. Comșa, 1995, fig. 21)

Modelul acestui vas ne poate sugera apa, atât meandrele cât și zig-zagurile fiind simboluri acvatic (Gimbutas, 1989, p.79).

Din arealul culturii Hamangia atragem atenția asupra vasului antropomorf descoperit la Ceamurlia de Jos. Această piesă ce înfățișează o femeie se remarcă prin faptul că doar sugerează forma corpului uman (Berciu, 1966, p. 100), fig. 6.

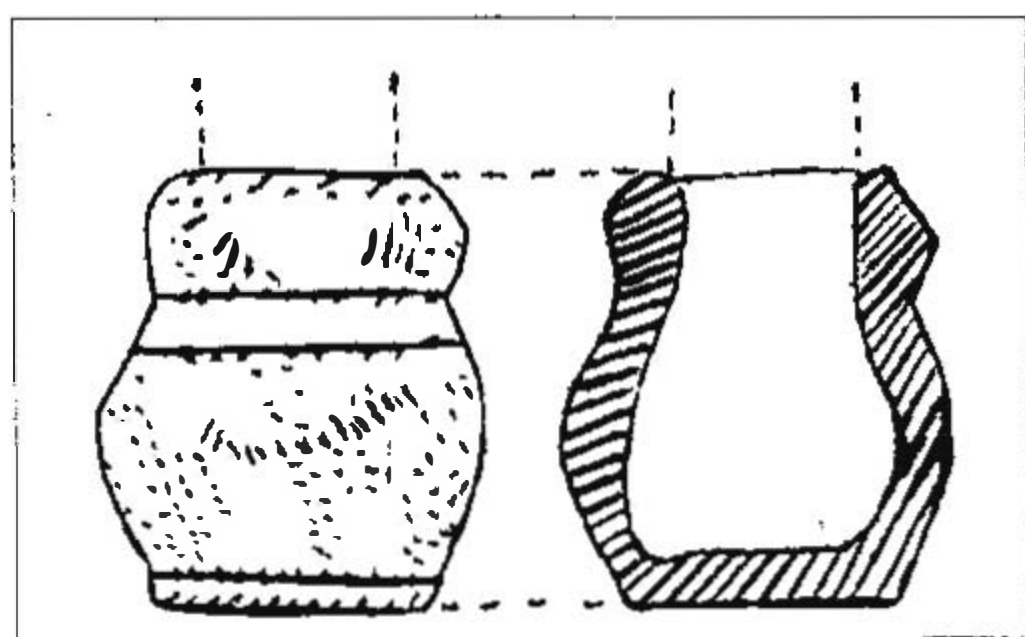

Fig. 6. Vas antropomorf descoperit la Ceamurlia de Jos. Cultura Hamangia (după Berciu, 1966, fig. 56/4):

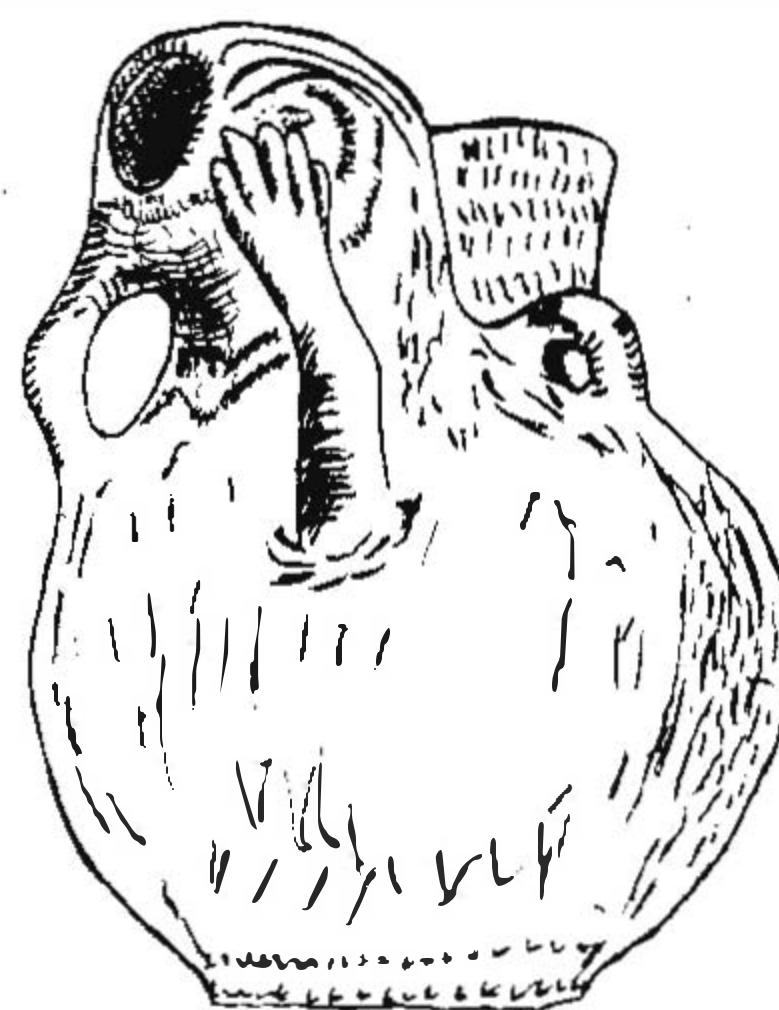

Fig. 7. Vas antropomorf descoperit la Parța. Cultura Tisa (după Dumitrescu, 1968)

Dintre vasele antropomorfe ce aparțin culturii Tisa amintim pe cel descoperit la Parța în Banat. Spre partea superioară a acestui vas ni se înfățișează un cap omenesc sumar modelat, cu gura larg deschisă, pe obrajii acestei figuri sprijinindu-se două mâini ce se ridică puțin îndoite de pe pântecul vasului, două mici umflături pe laturile capului indică urechile, iar o serie de linii incizate pe partea superioară și pe laturile capului reprezintă părul. Această piesă este deosebit de expresivă, artistul reușind să redea atitudinea omului care își face mâinile pâlnie la gură pentru ca glasul să-i poată fi auzit de departe (Dumitrescu, 1968, p. 60), fig.7.

Raportându-ne la stadiul actual al cercetărilor putem spune că în cadrul culturii Gumelnița s-au descoperit unele dintre cele mai variate și mai interesante vase antropomorfe. Totalul descoperirilor indică prezenta a peste o sută douăzeci de vase sau fragmente de vase antropomorfe (Andreescu, 2002, p. 80).

Cel mai cunoscut vas antropomorf este de departe cel denumit „Venus de la Vidra”. Acest vas de peste 40 cm în înălțime era compus la origine din două piese, vasul propriu-zis redând corpul unei femei solide, în picioare și capacul reprezentând capacul personajului. Capacul nu s-a găsit dar existența sa ne este confirmată de faptul că vasul este prevăzut cu un prag pentru sprijinirea capacului. Corpul este masiv, lătit în dreptul șoldurilor cu steatopigie. Sâni sunt indicați prin proeminențe mici, iar brațele arcuite și așezate cu palmele pe partea inferioară a pieptului : picioarele le are alăturate despărțite prin șanțuire prelungă. Este indicat triunghiul sexual. Vasul este bogat ornamentat prin linii incizate. De-asupra sânilor pe piept, are redată o podoabă similară ca formă toporului bipen cretan. Ornamentele amintite reprezintă după toate probabilitățile tatuaje. Pe antebrățele sunt câte cinci linii incizate, paralele, care indică brățări, iar pe picioare are alte ornamente, care, se pare redau încălțăminte de tipul cizmilor (Comșa, 1995, p. 43), fig. 8.

Un alt vas interesant aparținând culturii Gumelnița este vasul antropomorf de la Sultana. Aceasta prezintă un decor deosebit de complex, pictat cu pastă, care era inițial de culoare albă. Atrage atenția grija deosebită acordată feței modelată sub buza vasului, modelatorul neomițând nici un detaliu (Marinescu-Bâlcu, 1967, p. 47-58).

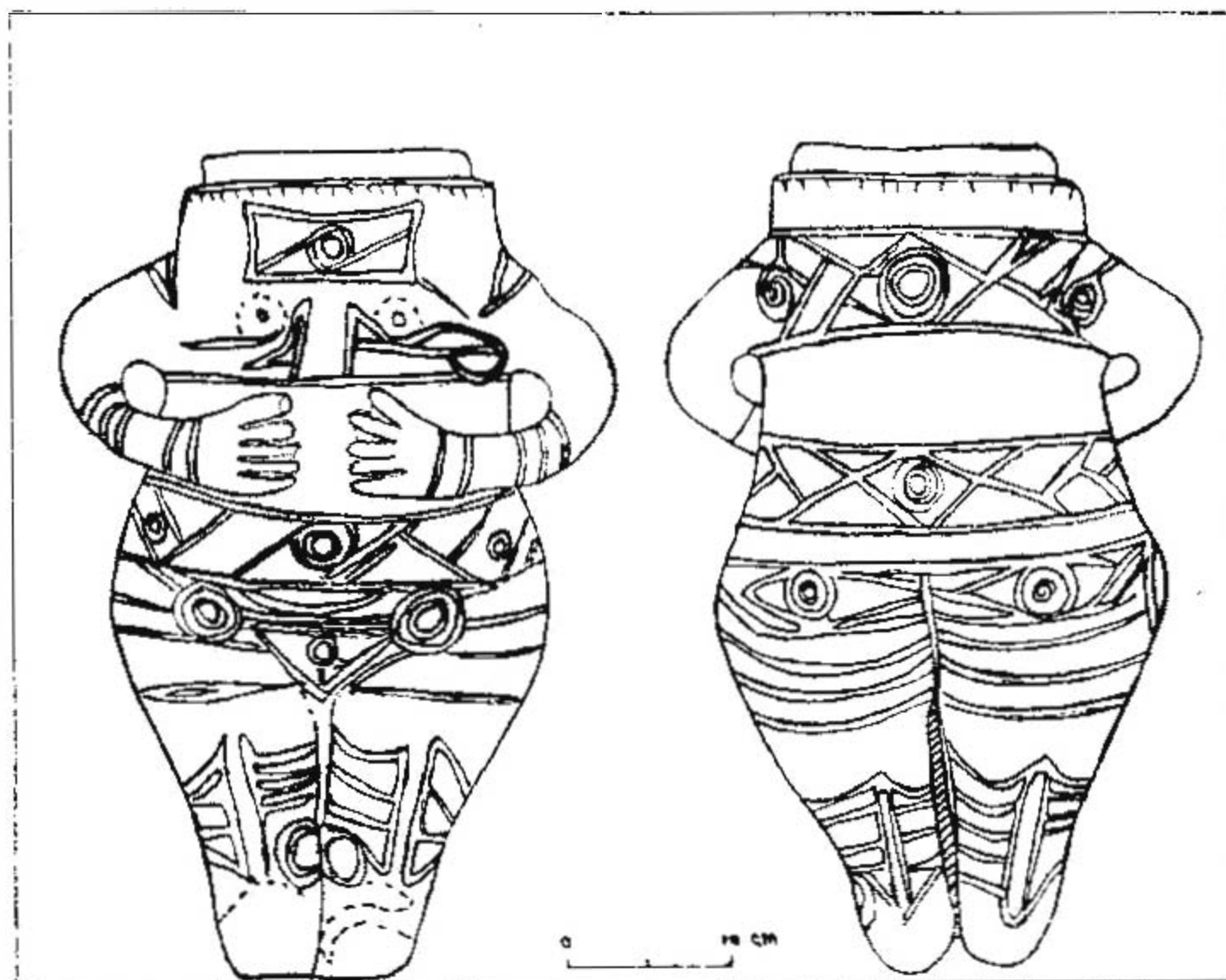

Fig. 8. Vas antropomorf descoperit la Vidra. Cultura Gumelnița (după E. Comșa, 1995, fig. 51)

Alături de asemenea vase de dimensiuni relativ mari s-au descoperit și o serie de piese mai mici. Acestea au corpul bombat, fără picioare, sprijinindu-se în schimb pe o bază

orizontală. Brațele acestor vase se ridică pieziș fiind de fapt două tuburi ce comunică cu interiorul. Diferite benzi și linii incizate pe corp pot fi considerate ca reprezentând îmbrăcămintea (Andreescu, 2002, p.75).

Vasele antropomorfe ale culturii Cucuteni sunt puține și nu se ridică la nivelul celor de la Gumelnița, fiind modelate fără brațe și cap, ele se înscriu într-o tendință excesivă de schematizare specifică purtătorilor culturii Cucuteni (Dumitrescu, 1968, p. 71), fig. 9.

Amintim vasul descoperit întâmplător la Domnești-Vrancea. Partea inferioară a acestuia este modelată în așa fel încât să redă clar morfologia corpului feminin. O atenție deosebită este acordată coapselor masive și șoldurilor ample (Monah, 1997, p.152) fig.10.

După această prezentare succintă a unora dintre cele mai interesante vase antropomorfe descoperite în arealurile culturilor neo-eneolitice de pe teritoriul României, urmează să vedem ce fel de informații ne pot oferi aceste vase privind diferitele aspecte ale comunităților preistorice și vom încerca să lămurim într-o oarecare măsură chestiuni legate de utilizarea vaselor antropomorfe în cadrul unor ceremoniale magico-religioase.

Fig. 9. Vas antropomorf, Cultura Cucuteni
(după Dumitrescu, 1968, p. 178)

Fig. 10. Vas antropomorf descoperit
Domnești. Cultura Cucuteni
(după Monah, 1997, fig. 227/6)

Referindu-ne la prima chestiune trebuie subliniat faptul că unele dintre informațiile importante legate de vestimentația și încălțăminte a oamenilor din epoca neolitică provin din investigarea vaselor antropomorfe.

Tot vasele antropomorfe ne înfățișează tatuaje, obiecte de podoabă și coafuri specifice acelei perioade.

Unele piese modelate cu chipuri ce poartă măști ne oferă informații legate de anumite ritualuri magice.

Recipientele care ne înfățișează femei ce susțin vase pe cap, asemenea celor din cultura Gumelnița, ne dezvăluie un obicei care se regăsește și astăzi în unele zone de la sud de Carpați (Comșa, 1995, p.117-120).

Vasele antropomorfe ne pot indica de altfel o oarecare diviziune a muncii, unele din acestea fiind adevărate capodopere ale artei neolitice și eneolitice necesitau să fie realizate de persoane specializate cu experiență și îndemânare.

De asemenea, este posibil ca realizarea unora dintre aceste vase antropomorfe mai deosebite să fi fost comandată de persoane cu o poziție superioară în cadrul comunităților.

În ceea ce privește cea de a doua chestiune legată de destinația cultică a vaselor antropomorfe, trebuie să precizăm că am întâmpinat o serie de dificultăți datorate faptului că în cea mai mare parte a lucrărilor pe care le-am consultat nu erau consemnate contextele exacte în care au fost descoperite diferitele vase antropomorfe. Evident că o cunoaștere și o atentă analiză a acestor contexte ne-ar fi permis să ne formăm o imagine mai clară cu privire la utilizarea vaselor antropomorfe.

Cu toate aceste dificultăți, am încercat să întocmim o clasificare a vaselor antropomorfe, clasificare care departe de a fi universal valabilă ne este folositoare în cadrul studiului nostru.

Am distins trei mari categorii de vase antropomorfe. O primă categorie o reprezintă vasele care redau în întregime forma corpului uman. În al doilea caz este vorba despre vase care doar sugerează forma corpului omenesc, asemenea celor din cultura Cucuteni. Cea de a treia categorie cuprinde vasele care prezintă numai anumite elemente antropomorfe.

Cu toate că rolul exact al vaselor antropomorfe nu ne este cunoscut, pe baza informațiilor pe care le deținem în prezent putem vehicula mai multe idei.

Astfel vasele care aparțin primei categorii, în care o putem încadra și pe celebra Venus de la Vidra, este evident că s-au născut din necesitatea de a manipula într-o formă sintetică imaginea antropomorfă a divinității și vasul ritual (Monah, 1997, p.146). Utilizarea lor, având în vedere că erau mai deosebite, era probabil legată de evenimente ce vizau viața întregii comunități și presupuneau o anumită ierarhizare a ceremoniilor cultice (Andreescu, 2002, p. 84).

Pornind de la una din trăsăturile de bază ale societăților agricole și anume solidaritatea dintre fecunditatea femeii și glie (Eliade, 1992, p. 243), putem presupune că unele vase antropomorfe reprezentând personaje de sex feminin ar fi putut fi folosite pentru a stoca semințele cerealelor, divinitatea transmitând prin intermediul vasului forța sa fertilizatoare, asigurând astfel o recoltă bogată sau protejând conținutul de diferite influențe nefaste sau chiar de dăunători.

În cazul vasului antropomorf de la Limba-„Șesu Orzii” putem fi aproape siguri că a fost folosit pentru manevrarea rituală a cerealelor, deoarece pentru acest vas cunoaștem contextul exact în care a fost descoperit, lipsa sau raritatea unor materiale tipice locuințelor și prezența în număr mare a râșnițelor, zdrobitoarelor și a amforelor, indicând că ar fi vorba de un complex de cult, poate chiar o „moară” sau un „hambar” al satului (Daisa, 2000, p. 28).

O altă utilitate a unora dintre astfel de vase antropomorfe putea fi stocarea hranei care căpăta prin această modalitate de înmagazinare anumite atribute speciale, fiind apoi consumată de comunitate în mod ritual.

Poate fi vorba aici de koliva sau prăjitura morților ce se împărțea cu ocazia banchetelor funerare, cultul morților fiind în strânsă legătură cu cultul ce avea ca divinitate principală pe Mama Glie (Eliade, 1992, p. 35).

Vasele de mici dimensiuni puteau fi folosite pentru libații sau pentru ofrandele închinare divinităților.

În schimb vasele care doar sugerează forma corpului uman, încadrate în cea de a doua categorie erau mai simplu realizate și puteau fi astfel prezente în toate locuințele, în cadrul fiecărei familii, fiind legate de un cult domestic.

Vasele de mari dimensiuni din această categorie puteau fi utilizate pentru a stoca alimentele cu scopul de a le proteja de diferite forțe nefaste sau chiar de alterare.

În schimb cele de mici dimensiuni puteau fi folosite pentru a cinsti divinitățile chiar în incinta locuinței, ca vase pentru libații sau pentru ofrande.

Omul din neolitic crea astfel o legătură permanentă între divinitate și propria locuință, familia sa fiind desigur protejată mai eficient.

Cea de a treia categorie de vase și anume cele ce prezintă anumite elemente antropomorfe erau relativ simplu de realizat și s-ar fi putut regăsi în orice locuință. Elementele antropomorfe, prezente pe acestea sub formă de mânere antropomorfe, incizii sau desene antropomorfe aveau desigur rolul de a proteja conținutul.

Unele dintre aceste vase puteau fi folosite chiar la consumarea hranei. Această presupunere este susținută de tendința omului primitiv de a sacraliza actele fiziologice, de a le transforma în ritual, acordându-le o valoare spirituală (Eliade, 1992, p.16).

Se pot face multe alte presupuneri legate de utilizarea vaselor antropomorfe, însă în stadiul actual al cercetărilor nu se pot trage prea multe concluzii concrete. Tot ceea ce putem face este să așteptăm ca viitoarele descoperiri să aducă noi lumini în acest spectaculos capitol al artei neo-eneolitice reprezentat de vasele antropomorfe.

SOBARU ANCA-LUMINIȚA - ANDREI MIHAI-RĂZVAN
Universitatea „1 Decembrie 1918”
Alba Iulia

BIBLIOGRAFIE

Andreescu, 2002	= Radian-Romus Andreescu, <i>Plastica antropomorfă gumelnițeană</i> , București, 2000;
Berciu, 1978	= Dumitru Berciu, <i>Cultura Hamangia. Noi contribuții</i> , București, 1966;
Comșa, 1978	= Eugen Comșa, <i>Bibliografia neoliticului de pe teritoriul României</i> , București, 1978;
Comșa, 1987	= Eugen Comșa, <i>Neoliticul de pe teritoriul României</i> , București, 1987;
Comșa, 1995	= Eugen Comșa, <i>Figuri antropomorfe din epoca neolitică de pe teritoriul României</i> , București, 1995;
Daisa, 2000	= Beatrice Daisa, <i>Contribuții la cunoașterea vieții spirituale a comunităților neolitice. Un vas cultic descoperit la Limba-„Șesu Orzii”</i> , BCSS, Alba Iulia, nr. 6, 2000;
Dumitrescu, 1968	= Vladimir Dumitrescu, <i>Arta neolitică în România</i> , București, 1968;
Dumitrescu, 1974	= Vladimir Dumitrescu, <i>Arta preistorică în România</i> , București, 1974;
Dumitrescu, 1979	= Vladimir Dumitrescu, <i>Arta culturii Cucuteni</i> , București, 1979;
Eliade, 1991	= Mircea Eliade, <i>Istoria ideilor și credințelor religioase</i> , București, 1991;
Eliade, 1992	= Mircea Eliade, <i>Tratat de istorie a religiilor</i> , București, 1992;
Gimbutas, 1989	= Marija Gimbutas, <i>Civilizație și cultură</i> , București, 1989;
Lazarovici, 1979	= Gheorghe Lazarovici, <i>Neoliticul Banatului</i> , Cluj-Napoca, 1979;
Marinescu-Bîlcu, 1967	= Silvia Marinescu-Bîlcu, <i>Die Bedeutung einiger Gesten und Haltungen in der Jungsteinzeitlichen Skulptur der Ausserkarpatischen Gebiete Rumäniens</i> , în <i>Dacia</i> , XI, 1967, p. 47-58;

- Monah, 1997 = Dan Monah, *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, Piatra Neamț, 1997;
Nica, 1977 = Marin Nica, în *Dacia*, XXI, 1977;
Nica, *AO* = Marin Nica, *Noi descoperiri în așezarea neolitică de la Cârcea (Dolj)*, în *AO*, Serie nouă, 3.

ANTHROPOMORPHIC VESSELS IN NEOLITHIC AND ENEOLITHIC CULTURES FROM ROMANIA

SUMMARY

This paper presents some interesting anthropomorphic vessels from neolithic and eneolithic cultures on Romanian territory and also tries to show the importance of this kind of vessels for prehistoric research. In the end there are some considerations about the utility of anthropomorphic vessels.